УДК 330.59:005

В.М. Якубів

Розробка методики оцінювання рівня життя і праці господарств населення

Розглянуто проблему оцінки ролі господарств населення у забезпеченні стратегічного розвитку аграрного сектора. Запропоновано методику оцінювання якісного рівня життя і праці домогосподарств, яка комплексно враховує найважливіші аспекти їх функціонування, а саме: зайнятість і дохідність населення, ресурсозабезпеченість і ресурсовикористання, соціальну забезпеченість сільської території. На основі експертного методу обґрунтовано вагові коефіцієнти розробленої методики, які визначають важливість кожного часткового фактора в загальній оцінці рівня функціонування господарств населення. Проведено перевірку достовірності та об'єктивності здійсненого експертного оцінювання.

Ключові слова: господарства населення, рівень життя і праці, методика, оцінювання, сільське господарство.

Стратегія збалансованого розвитку аграрного підприємництва передбачає досягнення важливих соціально-економічних ефектів стосовно сільськогосподарських товаровиробників та сільських територій. Охоплюючи велике коло завдань, інструментів, заходів та очікуваних результатів, стратегія розкриває план розвитку певної сукупності елементів, зокрема підприємств, сіл, домогосподарств, аграрної галузі тощо. Названі елементи формують цілісну систему взаємопов'язаних складових, що мають однакову направленість і зацікавленість у перспективному становленні.

Розробка стратегії, її впровадження і реалізація стосуються виокремлених вище суб'єктів. Не применшуючи ролі сільськогосподарських підприємств у забезпеченні збалансованого сільського зростання, вважаємо необхідним оцінити роль та зацікавленість господарств населення. Такий підхід передбачає моніторинг внутрішніх параметрів загальної системи, тобто відслідковування ставлення господарств населення до можливих перспективних напрямів розвитку ситуації на селі.

Окремі питання оцінки функціонування господарств населення висвітлили у своїх працях вчені: І.Ф. Баланюк, Л.І. Михайлова, С.М. Онисько, О.М. Онищенко, Т.О. Шматковська, М.Г. Шульський. Однак аналіз наукових публікацій свідчить, що проблема методики комплексної оцінки життя і праці домогосподарств остаточно не розв'язана.

Метою проведення такого дослідження є оцінка зацікавленості сільських домогосподарств у здійсненні стратегічних змін в аграрному підприємництві та на селі загалом. Такий аналіз показує рівень сприйняття населенням реформ, і тим самим, або сприяння, допомогу і розуміння з боку господарств населення, або навпаки, гальмування на шляху реалізації перспективного плану розвитку.

Такий аспект відображає направленість внутрішніх параметрів системи. Гіпотетично вважаємо, що, перебуваючи в різних умовах, сільське населення може мати певні поведінкові риси: активно сприяти реалізації заходів щодо стратегічного відродження аграрного середовища; бути пасивними спостерігачами; протидіяти і не сприймати будь-які зміни.

© *В.М. Якубів,* 2010.

Від вибору певного типу поведінки населення певною мірою залежить успішність впровадження у практику стратегічних планів становлення сільськогосподарських галузі.

Для дослідження взаємозв'язку між рівнем життя селян та перспективою організації аграрного підприємництва і сільським зростанням доцільно провести анкетне опитування господарств населення.

У процесі розробки форми анкети визначено необхідність сформувати узагальнений показник оцінки рівня життя домогосподарств.

У сучасній економіко-статистичній науці існує чимало способів побудови інтегральних показників, проте, враховуючи багатоаспектність оцінюваного явища, ми передбачили ряд визначальних факторів при розробці даного показника, а саме:

- необхідність узагальненої оцінки сукупності кількісних і якісних величин в оцінці рівня життя і праці господарств населення;
- врахування особистих умов життя селян;
- оцінка загальних характеристик проживання у певній місцевості;
- включення чинників фактичної і потенційної зайнятості на селі;
- оцінка рівня життя на основі думки безпосередньо домогосподарств, а не статистичних даних;
- можливість багатокритеріального моніторингу.

З огляду на названі та ряд інших факторів ми запропонували розробити інтегральний показник рівня життя господарств населення на основі побудови ступінчатої шкали оцінювання.

Такий метод використовується, як правило, у маркетингу при формуванні і реалізації товарної політики, що розкрито у працях Е. Гайля [1, с. 51], І. Баланюка [2, с. 220-223], С. Гаркавенка [3, с. 216-220] та ін. У маркетингу даний підхід застосовується для визначення рейтингу певного товару серед інших типових.

Взявши за основу методику побудови маркетингової шкали, ми розробили власну шкалу оцінювання рівня життя і праці домогосподарств. Вона передбачає узагальнення і систематизацію основних параметрів для визначення єдиного оціночного значення.

У цьому аспекті виділено чотири загальні фактори з їх подальшим розчленуванням на кілька підскладових.

I загальний фактор – *дохідність населення* охоплює такі часткові показники: 1.1. – розмір валового доходу сім'ї; 1.2. – наявність постійних доходів; 1.3. – повноцінність харчування; 1.4. – можливість заощаджувати грошові кошти.

II загальний фактор – *зайнятість населення* визначається через такі часткові параметри: 2.1. – забезпеченість постійним місцем роботи працездатних членів сім'ї; 2.2. – можливість працевлаштування у селі чи поблизу; 2.3. – ефективність роботи місцевого сільськогосподарського підприємства.

III загальний фактор – *ресурсозабезпеченість* і *ресурсовикористання* включає чотири часткові: 3.1. – землезабезпеченість; 3.2. – фізична (технічна) спроможність обробітку землі; 3.3. – достатність фінансових ресурсів для ведення господарювання; 3.4. – оцінка вигідності сільськогосподарської зайнятості.

IV загальний фактор – *рівень соціального забезпечення селян* охоплює три часткові показники: 4.1. – рівень благоустрою села (газифікація, водозабезпечення,

каналізація, стан доріг); 4.2. – наявність і стан закладів соціальної сфери (ФАП, дитсадків, клубів); 4.3. – оновлення об'єктів соціальної сфери.

Розробка інтегрального показника за даним методом передбачає необхідність визначення сталих значень питомої ваги кожного загального фактора в їх сукупності та конкретних часткових чинників у межах певного загального параметра. Зважаючи на неможливість обґрунтування величини часток вищезазначених оціночних показників на базі статистичних даних, у нашому дослідженні використано метод експертних оцінок.

В основі такого методу покладено орієнтацію на досвідченість і наукові погляди групи експертів, які оцінюють важливість значення певних факторів. Практикою доведено високу результативність методу експертних оцінок при вивченні і прогнозуванні економіко-соціальних явищ і процесів [4, с. 118-120].

Визначальною запорукою точності і надійності експертного методу є правильний підбір експертів. У цьому аспекті виокремлено два критеріальні параметри: кількісний і якісний склад групи. Якісні характеристики групи експертів передбачають необхідність відбору ерудованих, досвідчених спеціалістів, які є компетентними в питаннях здійснюваного дослідження.

Орієнтуючись на сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, пов'язаних з необхідністю оптимізувати точність і трудомісткість роботи з експертним прогнозуванням, ми підібрали групу експертів, яка складається з 15 компетентних у даному питанні спеціалістів наукової і практичної сфери аграрного сектора і сільської території.

Найбільшу частку експертів складають наукові працівники – 73,3%, з яких 27,2% – доктори економічних наук, 54,5% – кандидати наук (5 кандидатів економічних наук і 1 кандидат сільськогосподарських наук) та 18,3% спеціалісти науково-дослідного Івано-Франківського інституту агропромислового виробництва. Для всебічного охоплення даного дослідження до членів експертної групи включено два працівники соціальної сфери села та два спеціаліста діючих агроформувань.

Основна частина експертів – 60% мають досвід роботи з проблематики економіки сільського господарства понад 20 років. Стаж від 10 до 20 років мають 20% експертів, досвід від 5 до 10 років – теж 20%.

Для безпосереднього проведення опитування експертів розроблено форму експертного оцінювання важливості факторів з метою визначення інтегрального показника рівня життєдіяльності домогосподарств

У результаті отриманих відповідей від усіх членів експертної комісії шляхом узагальнення і систематизації отримано матрицю відповідних значень, опрацьовані дані з якої подано у табл. 1.

Перед формулюванням остаточних показників дослідження та побудовою інтегрального оціночного показника необхідно опрацювати результати експертних оцінок з метою перевірки: 1) важливості виокремлених факторів у загальній оцінці досліджуваного явища; 2) ступеня узгодженості думок експертів; 3) достатності кількості експертів.

Обґрунтування цих параметрів показує рівень достовірності і об'єктивності проведеного експертного оцінювання.

Дані табл. 1 дають змогу узагальнити ряд висновків.

По-перше, розраховані значення середньозваженої величини оцінки в балах (S_b) є базовим для розробки формули інтегрального показника рівня життя і

Таблиця 1

Результати експертного опитування
та показники порівнянності важливості напрямів дослідження*

№ фактора	Середньозважена величина в балах	Сума рангів	Середній ранг	Середнє значення в балах	Розмах оцінок	Коефіцієнт активності експертів
1	33	14,0	0,93	32,7	20	1,0
2	37	35,5	2,37	35,3	30	1,0
3	14	47,5	3,17	15,3	25	1,0
4	16	51,5	3,43	16,7	20	1,0
5	26	71,5	4,77	26,0	30	1,0
6	30	89,2	5,93	30,3	35	1,0
7	33	107,5	7,17	33,0	40	1,0
8	11	118,0	7,87	10,7	25	1,0
9	62	122,5	8,17	60,9	50	1,0
10	18	131,0	8,73	20,1	35	1,0
11	20	145,0	9,67	19,0	25	1,0
12	26	172,0	11,47	26,3	70	1,0
13	24	188,5	12,57	23,7	35	1,0
14	31	198,0	13,20	31,0	35	1,0
15	19	210,0	14,00	19,0	30	1,0
16	43	216,0	14,40	43,3	50	1,0
17	45	227,5	15,17	44,5	50	1,0
18	12	249,3	16,62	12,2	29	1,0

* Власні розрахунки

праці селян. Цей показник є точніший, ніж середнє значення оцінки в балах, оскільки враховує частоту повторюваності однакових величин.

По-друге, показники суми рангів і середнього рангу визначають рівень важливості певного фактора. Чим менше значення цих показників, тим важливішу роль відіграє даний чинник в оцінці загального явища. Так, з даних табл. 1 випливає, що серед чотирьох загальних параметрів найважливішими є дохідність населення, потім зайнятість, ресурсозабезпеченість й ресурсовикористання, а на останньому місці – рівень соціального інфраструктури села. Подібна тенденція спостерігається в межах кожного загального фактора: часткові показники згруповано таким чином, що перший є найбільш важливим, а останній – найменш. Це свідчить про логічну впорядкованість питань.

По-третє, дані середнього значення в балах уможливлюють порівняння всієї сукупності питань за рівнем впливу на інтегральний показник. Що більше значення аналізованої величини, то більший ступінь впливу. Так, серед загальних факторів найважливішими є зайнятість (I місце) і дохідність (II місце) населення, а рівень соціального забезпечення (III місце) та ресурсозабезпеченість і ресурсовикористання (IV місце) – менш значущі. Серед часткових чинників, на думку експертів, найсуттєвішими є: забезпеченість постійним місцем роботи членів сім'ї; наявність і стан соціальної сфери села; рівень повноцінності харчування; наявність постійних доходів сім'ї; благоустрій місцевості.

По-четверте, позитивну тенденцію показує значення розмаху оцінок, коли в цілому особливого розмаху в оцінках експертів не спостерігається за винятком питань 12 (3.1), 9 (2.1), 16 (4.1) та 17 (4.2).

По-п'яте, за значенням коефіцієнта активності експертів очевидно, що всі члени групи є компетентними і всі фактори достатньо обґрунтованими.

Ще одним важливим аспектом у процесі обробки отриманих результатів експертної оцінки є визначення ступеня узгодженості думок експертів. Це здійснено з використанням коефіцієнта конкордації [4, с. 146].

У даному випадку коефіцієнт конкордації рівний 0,838, що свідчить про високий ступінь узгодженості думок експертів. У теорії даний коефіцієнт може мати значення від 0 до 1. Що більша дана величина, то узгодженіші думки експертів.

Статистичну істотність коефіцієнта конкордації перевірено за критерієм Персона (χ^2) [4, с. 147]. Визначено, що $\chi^2_{\phi} = 214{,}7$, що свідчить про те, що $\chi^2_{\phi} > \chi^2_{T}$ при n-1 ступенів свободи і P = 0,99, тобто коефіцієнт конкордації є істотним і кількість експертів достатньою.

На основі проведеної системної перевірки результатів експертної оцінки встановлено, що виокремлені питання стосовно дослідження рівня життя і праці господарств населення є важливими, а кількість членів експертної комісії достатньою для формування комплексного результату опитування. Опрацювання результатів експертного опитування дало змогу побудувати шкалу оцінювання рівня життя і праці господарств населення.

З використанням такої шкали розроблено методику обчислення узагальнюючого показника у вигляді математичної формули. Так, *інтегральний показник рівня життєдіяльності домогосподарств* (*ІПРЖП*$_{гн}$) визначається[1]:

$$ІПРЖ_{ГН} = 0{,}33\sum_{i=1}^{4} ДН_i + 0{,}37\sum_{i=1}^{3} ЗН_i + 0{,}14\sum_{i=1}^{4} РР_i + 0{,}16\sum_{i=1}^{3} СЗ_i, \qquad (1)$$

де *ДН* – загальний показник дохідності населення;
ЗН – загальний показник зайнятості населення;
РР – загальний показник ресурсозабезпеченості і ресурсовикористання;
СЗ – загальний показник рівня соціальної забезпеченості села.

У свою чергу, кожен загальний фактор відображається за допомогою формул, а саме:

$$ДН_i = \sum_{i=1}^{4} k_{1i}^{ДН} \times Б_{1i} = 0{,}26 \times Б_{11} + 0{,}30 \times Б_{12} + 0{,}33 \times Б_{13} + 0{,}11 \times Б_{14}, \qquad (2)$$

де $k_{1i}^{ДН}$ – значення коефіцієнта для часткових чинників в межах I загального фактора;
$Б_{1i}$ – бал (оцінка) за i-тим частковим фактором дохідності населення.
Значення $Б_{1i}$ може бути $0 \le Б_{1i} \le 5$.
Аналогічно виражено другий загальний чинник:

$$ЗН_i = \sum_{i=1}^{3} k_{2i}^{ЗН} \times Б_{2i} = 0{,}62 \times Б_{11} + 0{,}18 \times Б_{22} + 0{,}20 \times Б_{23}, \qquad (3)$$

[1] Формули 1–7 – авторська розробка.

де $k_{2i}^{ЗН}$ – значення коефіцієнта для часткових чинників в межах II загального фактора;

$Б_{2i}$ – бал (оцінка) за *i*-тим частковим фактором зайнятості населення.

Значення $Б_{2i}$ може бути $0 \le Б_{2i} \le 5$.

Для визначення величини III загального чинника – ресурсозабезпечення і ресурсовикористання складено формулу:

$$РР_i = \sum_{i=1}^{3} k_{3i}^{РР} \times Б_{3i} = 0{,}26 \times Б_{31} + 0{,}24 \times Б_{32} + 0{,}31 \times Б_{33} + 0{,}19 \times Б_{34}, \qquad (4)$$

де $k_{3i}^{РР}$ – значення коефіцієнта для часткових чинників в межах III загального фактора;

$Б_{3i}$ – бал (оцінка) за *i*-тим частковим фактором ресурсозабезпечення і ресурсовикористання.

Значення $Б_{3i}$ може бути $0 \le Б_{3i} \le 5$.

За цією ж методикою розроблено формулу за IV загальним фактором:

$$СЗ_i = \sum_{i=1}^{3} k_{4i}^{СЗ} \times Б_{4i} = 0{,}43 \times Б_{41} + 0{,}45 \times Б_{42} + 0{,}12 \times Б_{43}, \qquad (5)$$

де $k_{4i}^{СЗ}$ – значення коефіцієнта для часткових чинників в межах IV **загального** фактора;

$Б_{4i}$ – бал (оцінка) за *i*-тим частковим фактором соціальної забезпеченості селян.

Значення $Б_{4i}$ може бути $0 \le Б_{4i} \le 5$.

Таким чином, підставивши окремі складові формули в одну, отримано інтегральний показник оцінки рівня життя і праці селян:

$$ІПРЖ_{ГН} = 0{,}33\left(\sum_{i=1}^{4} k_{1i}^{ДН} \times Б_{1i}\right) + 0{,}37\left(\sum_{i=1}^{3} k_{2i}^{ЗН} \times Б_{2i}\right) + 0{,}14\left(\sum_{i=1}^{4} k_{3i}^{РР} \times Б_{3i}\right) + 0{,}16\left(\sum_{i=1}^{3} k_{4i}^{СЗ} \times Б_{4i}\right), \qquad (6)$$

або

$$ІПРЖ_{ГН} = 0{,}33 \times (0{,}26 \times Б_{11} + 0{,}30 \times Б_{12} + 0{,}33 \times Б_{13} + 0{,}11 \times Б_{14}) +$$

$$+ 0{,}37 \times (0{,}62 \times Б_{21} + 0{,}18 \times Б_{22} + 0{,}20 \times Б_{23}) + 0{,}14 \times (0{,}26 \times Б_{31} + 0{,}24 \times Б_{32} +$$

$$+ 0{,}31 \times Б_{33} + 0{,}19 \times Б_{34}) + 0{,}16 \times (0{,}43 \times Б_{41} + 0{,}45 \times Б_{42} + 0{,}12 \times Б_{43}). \qquad (7)$$

Величина розробленого інтегрального показника може бути в межах від 1 до 5, і відповідно до цього формується уявлення про реальну оцінку окремим домогосподарством свого рівня життя і праці, зокрема: 1 – дуже погано; 2 – погано; 3 – задовільно; 4 – добре; 5 – дуже добре.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що розробка інтегрального показника оцінки рівня життя і праці селян (господарств населення) має важливе науково-прикладне значення, оскільки, по-перше, комплексно об'єднує кількісні і якісні фактори їх життєдіяльності; по-друге, за таким методом

оцінюється значення показника з точки зору самого об'єкта дослідження, тобто домогосподарств. Застосування даної методики оцінювання сприяє виявленню спектра причинно-наслідкових зв'язків при виявленні проблемних аспектів становлення господарств населення у процесі організації стратегічного розвитку сільського господарства.

Список використаних джерел

1. Heil **E. Marketing. Unterlagen fur den Marketing-Workshop an der Vorkkarpa**tenuniversitat Ivano-Frankivsk Ukraine / E. Heil. – Rosenheim, 1994. – 148 p.
2. Баланюк І. Ф. Маркетингова шкала оцінювання товару підприємства: методичний аспект / І. Ф. Баланюк // Інноваційна економіка. – 2007. – №3. – С. 219-225.
3. Гаркавенко С. С. Маркетинг. [5-те вид. доп.] / С. С. Гаркавенко. – К. : Лібра, 2007. – 720 с.
4. Грабовецький Б. Є. Економічне прогнозування і планування : [навч. посібн.] / Б. Є. Грабовецький. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 188 с.

Якубив В.М. Разработка методики оценки уровня жизни и труда хозяйств населения.

Рассмотрена проблема оценки роли хозяйств населения в обеспечении стратегического развития аграрного сектора. Предложена методика оценивания качественного уровня жизни и труда домохозяйств, комплексно учитывающая важнейшие аспекты их функционирования, а именно: занятость и доходность населения, обеспеченность ресурсами и их использование, социальную обеспеченность сельской территории. На основе экспертного метода обоснованы весовые коэффициенты разработанной методики, определяющие важность каждого частичного фактора в общей оценке уровня функционирования хозяйств населения. Проведена проверка достоверности и объективности осуществленного экспертного оценивания.

Ключевые слова: хозяйства населения, уровень жизни и труда, методика, оценивание, сельское хозяйство.

Yakubiv V.M. Development of Evaluation Methodology of Individual Households' Living and Labour Standards.

The problem of estimation of individual households' role in strategic development maintenance of agrarian sector is considered. The methodics of evaluation of individual households' qualitative standard of living and labour, which takes into account the major aspects of its functioning in complex, is offered, namely: employment and profitability of population, resources endowement and management, social security of rural territory. On the basis of expert method the weight coefficients of the given methodics, which determine the importance of every partial factor in the general estimation of individual households' functioning level, are outlined. The verification of authenticity and objectivity of the accomplished expert evaluation is conducted.

Key words: individual households, standard of living and labour, methodics, evaluation, agriculture.

Надійшло 07.07.2010 р.